

Andrzej Bonusiak

(Uniwersytet Rzeszowski)

<https://orcid.org/0000-0003-3859-4521>

Polacy w Polsce i na Ukrainie wobec operacji antyterrorystycznej (2014–2018)¹

Słowa kluczowe: Polacy, postawy społeczne, konflikt Donbasu

Keywords: Poles, social attitudes, Donbas conflict

Wstęp

Trwający od lat z różnym nasileniem konflikt polityczno-militarny na wschodzie Ukrainy zmusił jej obywateli do opowiedzenia się po jednej ze stron. Oczywiście, najważniejsze decyzje podejmowali mieszkańcy wschodniej części państwa, ale równie istotne było zachowanie ludności pozostałych części kraju. Swoje zdanie musieli również wyrazić przedstawiciele mieszkających w republice mniejszości narodowych, w tym również polskiej.

Konflikt ten doprowadził również do określenia swojego stanowiska przez mieszkańców i władze wielu państw, szczególnie tych, które z Ukrainą graniczą lub mają na jej obszarze swoje interesy. Zajęcia stanowiska nie uniknęli również Polacy.

Właśnie te dwie grupy stanowią przedmiot analizy w rozważaniach o lojalności, która w przypadku tego konfliktu jest szczególnie trudna do oceny. Mamy

¹ Oficjalnie operacja antyterrorystyczna (ATO) trwała od wiosny 2014 r., kiedy została ona ogłoszona przez ówczesne władze Kijowa, do 2018 r. W tym okresie rząd Ukrainy unikał nazwania rzeczy po imieniu. Na przykład działaniami strony rządowej kierowała Służba Bezpieczeństwa Ukrainy. Dopiero w kwietniu 2018 r. prezydent Peter Poroszenko ogłosił rozpoczęcie operacji wojskowej i przekazał jej dowództwo Połączonemu Sztabowi Sił Zbrojnych Ukrainy. Było to pokłosie przyjęcia przez parlament w styczniu 2018 r. Ustawy o Reintegracji Donbasu, w której mówiono, m.in. że: „Rosja okupuje tereny w obwodach ługańskim i donieckim przy pomocy zbrojnych ugrupowań, składających się z regularnych wojsk, doradców, instruktorów, nielegalnych zbrojnych ugrupowań, uzbrojonych band i grup najemników”; adso, Koniec ATO w Donbasie. Zaczęła się operacja wojskowa [dostęp: 18 IV 2020], <https://tvn24.pl/swiat/ukraina-koniec-ato-w-donbasie-zaczyna-sie-operacja-wojskowa-ra833675-2579798>; *Ukraina: operacja wojskowa, zamiast antyterrorystycznej* [dostęp: 18 IV 2020], <https://www.defence24.pl/ukraina-operacja-wojskowa-zamiast-antyterrorystycznej>.

tu bowiem do czynienia z nakładaniem się na siebie wielu zmiennych związanych z tradycjami kulturalnymi, narodowymi i środowiskowymi. Istniejących w świadomości społecznej, historycznie wpisanych i przyjętych klisz postaw. Schematów moralnych i interpretacyjnych będących wypadkową historycznego i geograficznego położenia, kultury, języka, ekonomiki...²

Ogólna idea rozważań opiera się na konfrontacji najważniejszych w naszej historiografii ustaleń dotyczących stratyfikacji postaw społecznych w warunkach wojny i okupacji zaproponowanych przez Czesława Madajczyka, a rozwiniętych przez Włodzimierza Bonusiaka³. Celem badań jest ustalenie, czy wypracowana przez obu profesorów koncepcja opisu stanowisk grup środowiskowych w warunkach II wojny światowej może być wykorzystana do interpretacji postaw społecznych we współczesnym konflikcie zbrojnym o charakterze hybrydowym.

Przeprowadzona analiza opiera się na dostępnych źródłach, publikacjach naukowych i popularnonaukowych, informacjach medialnych oraz wywiadach. W ich efekcie powstał obraz postaw występujących w analizowanych grupach. Nie jest to jednak – i w założeniu nie miał być – obraz pełny. Autor nie miał bowiem możliwości przeprowadzania badań statystycznych pozwalających na zdobycie informacji określających „wielkościową” siłę poszczególnych poglądów i określenia rzeczywistego zasięgu poszczególnych stanowisk.

Tekst ten jest kontynuacją prowadzonych przez autora od wielu lat badań nad sytuacją mniejszości polskiej w niepodległej Ukrainie, ze szczególnym uwzględnieniem mającego tam miejsce konfliktu zbrojnego. Dotychczasowe badania pozwoliły na wypracowanie wielu informacji i poczynienie ustaleń umożliwiających podjęcie próby analizy tej sytuacji z punktu widzenia stanowisk zajmowanych przez przedstawicieli społeczności polskiej na Ukrainie i w Polsce⁴.

² O procesach kształtowania się tych uwarunkowań w ich historycznych ramach pisało wielu badaczy, np.: Nataliâ M. Âkovenko, *Historia Ukrainy do 1795 roku* (Warszawa: PWN, 2011); Andrzej Chojnowski, *Ukraina* (Warszawa: „Trio”, 1997); Józef Darski, *Ukraina: historia, współczesność, konflikty narodowe* (Warszawa: Instytut Polityczny, 1993); Karol Grünberg, Bolesław Sprengel, *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku* (Warszawa: Książka i Wiedza, 2005); Jarosław Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu* (Lublin: Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, 2000); Tadeusz A. Olszański, *Zarys historii Ukrainy w XX wieku* (Warszawa: „Solidarni”, 1990); Mikola Râbčuk, *Dwie Ukrainy* (Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej, 2004); Władysław A. Serczyk, *Historia Ukrainy* (Wrocław: Ossolineum, 2009); Serhy Yekelchuk, *Ukraina: narodziny nowoczesnego narodu* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009).

³ Włodzimierz Bonusiak, *Polityka ludnościowa III Rzeszy na okupowanych obszarach ZSRR (1941–1944)* (Rzeszów: Wydawnictwo WSP Rzeszów, 1992), 166; *idem*, *Polska podczas II wojny światowej* (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011), 362–370; Czesław Madajczyk, *Faszyzm i okupacje 1938–1945. Wykorzystywanie okupacji przez państwa Osi w Europie*, t. II: *Mechanizmy realizowania okupacji* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1984), 620–622.

⁴ Andrzej Bonusiak, „Mariupolacy”, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 1 (2018): 277–303; *idem*, „Mniejszość polska na Ukrainie wobec ATO”, w *Виклики політики безпеки: історія*

W wyniku przeprowadzonych badań własnych oraz analizy ustaleń innych naukowców specjalizujących się w dziejach współczesnych Ukrainy i jej społeczeństwa, w tym również mniejszości narodowych, ustalono kilka pewników, stanowiących o dzisiejszym odbiorze i postrzeganiu mniejszości polskiej nad Dnieprem.

Nie ulega wątpliwości, że mniejszość polska na Ukrainie włączyła się w działania proukraińskie natychmiast, gdy stało się to możliwe. Jej członkowie uczestniczyli w działaniach opozycji antysystemowej przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. Stali wraz z przedstawicielami innych grup narodowościowych w „łańcuchu niepodległości”, działali na rzecz przewyciężenia istniejących stereotypów i współpracy pomiędzy Ukraińcami a Polakami (np. we Lwowie: Leszek Mazepa, Adam Kokodyński, Adolf Wisłowski). Włączyli się w działania na rzecz demokratyzowania Ukrainy, walczyli o wprowadzanie w państwie reform zbliżających ją do zachodniej Europy. Byli uczestnikami wyborów samorządowych i parlamentarnych, starali się promować idee tzw. cywilizacji zachodniej (np. Jerzy Sokalski, Lech Aleksy Suchomłynow). Uczestniczyli w największych zrywach społecznych współczesnej Ukrainy – Pomarańczowej Rewolucji oraz Rewolucji Godności, walczyli i ginęli na barykadach Majdanu (Roman Toczyn, Leon Polański)⁵. Zasadniczo, jako mniejszość narodowa opowiadali się po tej stronie, która promowała idee europejskie, a w czasie wojny – po stronie władz centralnych (świadczą o tym przygotowywane oświadczenia i apele w sprawie wydarzeń na Majdanie, aneksji Krymu i wojny na Wschodzie zamieszczane w polskojęzycznej prasie i w portalach internetowych)⁶.

та сучасність, 20 століття. Збірник тез Міжнародної наукової конференції, Львів 18–19.10.2018 (Львів: Академія Сухопутних Військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, 2018), 113–115; *idem*, *Polacy w niepodległej Ukrainie: analiza strukturalno-funkcjonalna* (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013); *idem*, „Problem bezpieczeństwa mniejszości polskiej na wschodzie Ukrainy w warunkach toczącej się wojny”, w *Współczesna polityka bezpieczeństwa: aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, red. Paweł Grata, Marek Delong, Paweł Korzeniowski (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016), 141–151; *idem*, „Rzecz o działalności politycznej mniejszości polskiej na Ukrainie (1988–2018). Wybrane aspekty”, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 2 (2020): 325–350; *idem*, „Ukraińscy Polacy wobec konfliktu na Ukrainie (2013–2015)”, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 1 (2016): 5–24.

⁵ Szerzej zob. Bonusiak, *Polacy w niepodległej Ukrainie*; *idem*, „Rzecz o działalności”, 325–350; Chojnowski, *Ukraina*; Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999*; Marcin Krzyszycha, „Mniejszość polska w niepodległej Ukrainie”, *Przegląd Polonijny* 4 (1996); Olszański, *Zarys historii Ukrainy*; Serczyk, *Historia Ukrainy*.

⁶ Partia Polaków Ukrainy, Zarząd Główny Związku Polaków na Ukrainie, Kolegium Redakcyjne pisma „Dziennik Kijowski”, redakcja pisma „Słowo Polskie”, redakcja „Kurier Galicyjski”, redakcja pisma „Monitor Wołyński” / Партія поляків України, Головне Правління Спілки поляків в Україні, Редакційна колегія газети „Дziennik Kijowski”, Редакція газети „Słowo Polskie”, Редакція „Kurier Galicyjski”, Редакція часопису „Monitor Wołyński”, *Polacy i Ukraińcy! Поляки і українці!* „Dziennik Kijowski” 2015/12; Z upoważnienia Zarządu FOPnU Teresa Dutkiewicz wiceprezes, Заява Федерації польських організацій в Україні, *Oświadczenie Federacji organizacji Polskich na Ukrainie*, „Gazeta Polska Bukowiny”, luty–marzec 2014, s. 3;

Bieżąca postawa mniejszości polskiej w stosunku do zmieniającej się na Ukrainie sytuacji była uwarunkowana wspólną historią. Ta sama uwaga dotyczy zresztą również postaw ludności ukraińskiej wobec Polski i Polaków. Tematyka ta przekracza jednak zakres analizy tego opracowania, a autor czuje się zwolniony z jej przedstawiania ze względu na bogaty dorobek polski i ukraiński w tym zakresie⁷. W tym miejscu warto jedynie zaznaczyć, że reprezentowany był w tym zakresie pełen wachlarz opinii i postaw – od zdecydowanie negatywnych po zdecydowanie pozytywne⁸.

Podstawowe pojęcia i definicje w ujęciu Cz. Madajczyka i W. Bonusiaka

Zgodnie z propozycjami Cz. Madajczyka postawy społeczne wobec okupantów w okresie II wojny światowej podzielić można na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza, zniewolona przez okupanta i w taki czy inny sposób poddana jego woli. Tu kwalifikowały się osoby kolaborujące, całkowicie lojalne wobec jego zarządzeń, znajdujące się w warunkach przymuszenia osobistego i powolne jego władzy (zamknięci w obozach pracy, jenieckich, gettach itp.), wreszcie wszyscy ci, którzy byli wrogami okupanta, ale robili wszystko, aby nikt o tym się nie dowiedział.

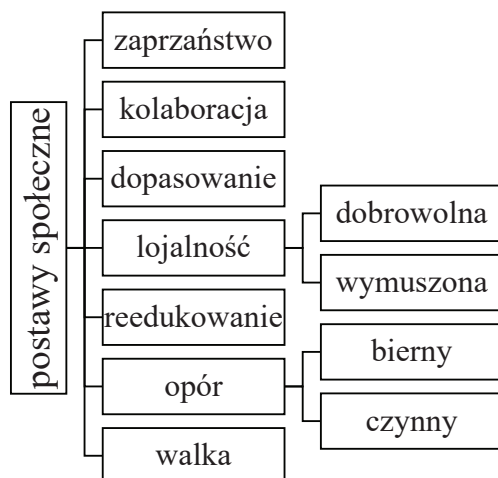
Zarząd Federacji Organizacji Polskich, Zarząd Związku Polaków Ukrainy, Rada Partii Polaków „Solidarność”, *W imieniu Polaków na Ukrainie*, „DK” 2015/3, s. 1; por. zawartość tytułów polonijnych na Ukrainie: *Dziennik Kijowski*: 2014–2018 (DK: 2014–2018); *Wołanie z Wołynia*: 2014–2018 (WzW: 2014–2018); *Mozaika Berdyczowska*: 2014–2018 (MB: 2014–2018); *Kurier Galicyjski*: 2014–2018 (KG: 2014–2018).

⁷ Obok przywołanych już w tym tekście publikacji problemami tymi zajmowało się wielu innych autorów polskich i ukraińskich, np.: Helena Krasowska, *Mniejszość polska na południowo-wschodniej Ukrainie* (Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2012); *eadem*, *Sytuacja Polaków na Ukrainie w związku z konfliktem zbrojnym (na przykładzie Bukowiny Karpackiej i Ukrainy południowo-wschodniej)* (Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, 2016); Przemysław Żurawski vel Grajewski, „Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 r.”, *Sprawy Międzynarodowe* 1 (2018): 61–62; *Stosunki polsko-ukraińskie po pomarańczowej rewolucji. Propozycje dla polskiej polityki zagranicznej (dyskusja panelowa w Fundacji Batorego)*, Warszawa 31 maja 2005 (Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego, 2005, pdf); Олег Ярославович Калакура, Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті = Polacy w procesach etnopolitycznych na ziemiach Ukrainy w XX wieku: монографія (Київ: Національна Академія Наук України Інститут Політичних і Етніонаціональних Досліджень, Знання України, 2007); Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів: зб. аналітичних матеріалів, red. Василь Бусленко (Луцьк: Вежа-Друк, 2017); Сергій Видюк, „Помаранчева революція і українсько-польські відносини”, Форум: суспільно-політичний журнал (2005): 82–92.

⁸ Piszą na te tematy autorzy opracowań prasowych i popularnonaukowych, szeroko dostępnych w mediach i o bardzo zróżnicowanych opcjach politycznych. Teksty takie ukazują się zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce, niejednokrotnie stanowią element walki politycznej w tych państwach. Można w tym miejscu wymienić np. takie portale, jak ze strony polskiej: <https://wpolityce.pl/>; <https://kresy.pl/>, a ze strony ukraińskiej: www.prostir.ua/ czy <https://zaxid.net/>.

Do drugiej grupy Cz. Madajczyk zakwalifikował osoby czynnie przeciwstawiające się okupantowi. W tej liczbie znajdowali się: bojownicy ruchu oporu, konspiracyjni działacze polityczni, autorzy konspiracyjnej prasy, nauczyciele i uczniowie tajnych kompletów, uciekinierzy, osoby celowo uchylające się od pracy albo ją sabotujące, członkowie podziemia gospodarczego („czarny rynek”) i „małego sabotażu”⁹.

W. Bonusiak rozbudował powyższą koncepcję. Jego propozycja obejmowała siedem (dziewięć) głównych postaw oraz ponad trzydzieści szczegółowych określeń postaw lub przynależności do określonych grup podczas okupacji niemieckiej i dwadzieścia kilka podczas radzieckiej. Choć wydaje się być ona wyczerpująca, to sam jej autor pisał o płynności zachowań, wielokrotnym przechodzeniu z grupy do grupy i nieostrych granicach¹⁰. Zgadzał się on w tym zakresie z prof. Cz. Madajczykiem, który również podkreślał niestabilność wyborów i stały przepływ osób z grupy do grupy¹¹.

Schemat 1. Uproszczony schemat postaw społecznych wobec okupanta niemieckiego według propozycji prof. W. Bonusiaka

Źródło: Bonusiak, *Polska podczas*, 368.

Próba oceny postaw społeczności ukraińskiej wobec konfliktu donbaskiego w ujęciu globalnym

Bazując na zaprezentowanym schemacie opisującym postawy wobec okupantów podczas II wojny światowej, podjęto próbę ich oceny z punktu widzenia

⁹ Madajczyk, *Faszyzm i okupacje*, 620–622.

¹⁰ Bonusiak, *Polityka ludnościowa*, 166; *idem*, *Polska podczas*, 365–369.

¹¹ *Idem*, *Polska podczas*, 365–369; Madajczyk, *Faszyzm i okupacje*, 620–622.

społeczności ukraińskiej funkcjonującej w warunkach nienazwanego oficjalnie konfliktu zbrojnego.

Nie popełnimy błędu, jeśli uznamy, że zdecydowana większość mieszkańców chciała tylko (i aż) normalnie żyć: płacić podatki, chodzić na wybory, pracować na rzecz lepszej przyszłości... W warunkach wojny taka postawa oznaczała konieczność dostosowania się do istniejącej sytuacji.

Z punktu widzenia władz kijowskich w zależności od skali i rodzaju zaangażowania się w życie w zmienionej rzeczywistości mamy do czynienia z postawami, które za W. Bonusiakiem można określić jako **lojalność dobrowolną i wymuszoną** w stosunku do władz separatystycznych. Ta pierwsza dotyczy wszystkich tych, którzy całkowicie poddali się biegowi wydarzeń. Było im wszystko jedno, kto jest u władzy, byle ta zapewniała możliwość przetrwania. Ta druga dotyczyła osób, które zdawały sobie sprawę, że aby utrzymać się przy życiu, muszą realizować zarządzenia nowej władzy niezależnie od tego, czy są jej zwolennikiem, czy nie. Jednocześnie osoby te nie brały pod uwagę jakichkolwiek form aktywniejszego zaangażowania w jej wsparcie... oraz zwalczanie.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że takie właśnie postawy społeczne dominowały na całej Ukrainie, aczkolwiek na terenach Donbasu i szerzej – całej wschodniej i południowej Ukrainy, były one szczególnie silne. Rzecz jasna, dotyczyło to również mniejszości narodowych, w tym polskiej. Jednak w zależności od tego, kto kontrolował sytuację na danym terenie, „milcząco” wspierano albo rząd centralny, albo Donieckiej Republiki Ludowej (DRL) i Ługańskiej Republiki Ludowej (ŁRL)¹².

¹² Swoiste przywiązanie do władzy jest charakterystyczne dla obszarów, na których z różnych powodów brakuje innych więzi, w tym narodowych, społecznych czy religijnych. Taka sytuacja jest szczególnie widoczna właśnie we wschodniej oraz południowej Ukrainie, gdzie w okresie radzieckim doszło do wykształcenia się kogoś, kogo można nazwać *Homo Sovieticus*. Jedną z jego cech jest bezwzględna lojalność wobec władzy kontrolującej sytuację na określonym obszarze terytorium. Andrzej Iwaszko mówił w rozmowie z Darią Różańską: „Można powiedzieć, że duża część mieszkańców Mariupola powtarza: «My za mirem», czyli za pokojem. Dodają, że jest im wszystko jedno, kto będzie rządził [...] Bardzo często nie mam wspólnych tematów do rozmów z ludźmi, którzy nie kochają swojego kraju, którym jest wszystko jedno, kto będzie nimi rządził. Dla nich nie ma znaczenia, czy przyjdzie Rosja, czy dalej będą Ukrainą”. Lech A. Suchomłynow pisał o specyficznej sytuacji społecznej na wschodzie Ukrainy: „Donbas rozwijał się za czasów stalinowskiej industrializacji. Do tygła kulturowego sprowadzano ludzi różnych narodowości i wyznań, a infrastruktury dla realizacji potrzeb narodowościowych i praktyk religijnych tutaj po prostu nie było – idealne warunki dla podmiiany wartości ludzkich dogmatami komunistycznymi. Asymilacji i tworzeniu tożsamości lokalnej «narodu sowieckiego» sprzyjał też kult robotnika, który również pomagał zamaskować niedoskonałość systemu komunistycznego oraz totalny brak duchowości i nędżność napływowej ludności miejscowej, specyficznego stopu «Tutejsi». O tej specyfice pisało wiele osób, w tym również polskich badaczy. Informowały o nich również polskie media na Ukrainie; por. Krasowska, *Sytuacja Polaków na Ukrainie*; eadem, *Mniejszość polska*; DK: 2014–2018; WzW: 2014–2018; MB: 2014–2018; KG: 2014–2018; Daria Różańska, „«Ludzie siedzą na walizkach, obok jest śmierć»”. Tak wygląda życie 40 km od granicy z Rosją” [dostęp: 19 IV 2020], <https://natemat.com>.

	Postawa	Ogólna charakterystyka	Czy występuje
	Zaprzężstwo (DLV*; Legiony; Waffen SS; ROA i RONA; antybolszewizm; konfidencji Gestapo; członkostwo w Radzie Najwyższej ZSRR; konfidenci NKWD)	Formacje zbrojne i ochotnicze walczące po stronie III Rzeszy / okupanta; członkowie wywiadów służb specjalnych okupantów; członkowie władz najwyższych partii komunistycznej	Tak, postawa zbliżona Formacje zbrojne i ochotnicze walczące po stronie DRL i ŁRL
	Kolaboracja (samorządy narodowe; policje rodzime; organizacje prohitlerowskie; OUN i inni nacjonałiści; członkowie WKP(b); milicjanci)	Różne formy współpracy dobrowolnej w strukturach samorządowych i organizacyjnych wspierających III Rzeszę; osoby pracujące w organach administracji państwowej i bezpieczeństwa	Tak, władze separatystyczne przejęły cały miejscowy aparat obwodowy Ukrainy i podporządkowały go sobie; ponadto działają organizacje prorosyjskie, antyukraińskie
	Dopasowanie (Judenrat; Hiwisi; administracja lokalna; UPA, Melnykowcy; BNS, BCR; „powiernicy”; chłopci biorący ziemię; wykładowcy i studenci wyższych uczelni, pisarze, dziennikarze, artyści; członkowie związków twórczych ZSRR)	To wymuszone posłuszeństwo, dostosowanie się do istniejących warunków, współpraca wynikająca z chęci przetrwania i zrealizowania własnych interesów, nawet sprzecznych z interesami okupantów	Administracja lokalna i inne służby państwowe/obwodowe oraz osoby i organizacje chcące normalnie działać, pracować po to, aby przetrwać
Lojalność	Dobrowolna (ochotnicy na roboty do Rzeszy; część jeńców 1941–1942; „wydajni robotnicy” ochotnicy do pracy w głębi ZSRR; ochotnicy do Wojska Polskiego w ZSRR)	Aprobowanie czynne istniejącej sytuacji, jak się zgłoszę, to będzie mi lepiej i przetrwam	Wszyscy ci, którzy chcieli przetrwać i zgodzili się na każdą władzę, która im to zagwarantuje
	Wymuszona (spółdzielczość; kolejarze; chłopci; robotnicy; urzędnicy, nauczyciele, kolejarze)	Bierne aprobowanie istniejącej sytuacji – jestem posłuszny, bo nie mam innego wyjścia	Osoby, które nie widziały nic złego w tym, że muszą się podporządkować, aby przetrwać
Reedukowanie	Więźniowie obozów pracy i koncentracyjnych; deportowani i więźniowie Gułagów	Przymusowe izolowanie wybranych osób i poddanie ich przymusowej pracy, aż do biologicznego wyniszczenia	

pl/256335,ukraina-mariupol-jak-wyglada-zycie-na-froncie; Lech A. Suchomłynow, „Zniekształcona tożsamość Donbasu” [dostęp: 19 IV 2020], <http://słowopolskie.org/zniekształcona-tosamo-donbasu/>; Lech Aleksy Suchomłynow, wywiady przeprowadzony przez autora (2015–2020); Andrzej Iwaszko, wywiady przeprowadzone przez autora (2015–2020); Włodzimierz Strutyński, wywiady przeprowadzone przez autora (2015–2020); Wadim Zadunajski, wywiady przeprowadzone przez autora (2015–2020).

Opór	Bierny („zółwia praca”; bojkot zarządzeń; „czarny rynek”)	Utrudnianie funkcjonowania gospodarki i struktur administracyjnych oraz społecznych	Zauważalne elementy, szczególnie w zakresie ekonomicznym
	Czynny (pomoc dla ukrywających się; tajne nauczanie; zbiegostwo; strefy i kraje partyzanckie; bojkot zarządzeń)	Uczestniczenie w działaniach wymierzonych przeciwko władzy okupacyjnej niemających charakteru zbrojnego	Zauważalne elementy związane głównie ze zbiegostwem / ewakuowaniem całych grup ludności
	Walka (wywiad; sabotaż; zamachy terrorystyczne; walka zbrojna)	Czynna walka z okupantem	Część walczących po stronie Kijowa pochodzi z obszarów separatystycznych

Schemat 2. Propozycja dostosowania postaw „okupacyjnych” do tych charakterystycznych dla Ukrainy w latach 2014–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bonusiak, *Polska podczas*, 368.

* Wykaz skrótów i określeń występujących w schemacie:

BCR – Беларуская Цэнтральная Рада (biał.), Białoruska Centralna Rada

BNS – Беларуская Народная Самапомач (biał.), Białoruska Samopomoc Ludowa

DVL – Deutsche Volksliste (niem.), folkslista – niemiecka lista narodowościowa wprowadzona w 1940 r.

Gestapo – Geheime Staatspolizei (niem.), Tajna Policja Państwowa

Hiwisi – oficjalnie Hilfswillige (niem.), byli jeńcy wojenni z Armii Czerwonej i cywile radzieccy służący w formacjach pomocniczych Wehrmachtu

Judenrat – Rada Żydowska lub Żydowska Rada Starszych, samorząd w gettach

NKWD – Народный Комиссариат Внутренних Дел (ros.), Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych

OUN – Організація Українських Націоналістів (ukr.), Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów

ROA – Русская освободительная армия (ros.), Rosyjska Armia Wyzwoleńcza

RONA – Русская освободительная народная армия (ros.), Rosyjska Wyzwoleńcza Armia Ludowa

UPA – Українська повстанська армія (ukr.), Ukraińska Powstańcza Armia

Waffen SS – Emblemat Waffen-SS (niem.), oddziały ochronne Schutzstaffel

WKP(b) – Всесоюзная Коммунистическая Партия (большевиков) (ros.), Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)

ZSRR – Союз Советских Социалистических Республик (ros.), Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Kolejne określenia schematu oznaczają poziomy zaangażowania się danej grupy osób po stronie władz antykijowskich. Były nimi: **dopasowanie, kolaboracja i zaprzaństwo**.

W opisywanych warunkach **dopasowanie**, czyli współpracę w różnych miejscowych organach władzy i społecznych, można przełożyć na te grupy mieszkańców DRL i ŁRL, które zachowały swoje dotychczasowe kierownicze stanowiska – miejsca pracy w najniższych strukturach terenowych, szkołach, placówkach zdrowia, były we władzach samorządowych najniższych szczebli i poprzez samą swoją obecność afirmowały nową władzę.

Kolaboracja w warunkach II wojny światowej oznaczała dobrowolną współpracę różnych struktur politycznych, także „przedstawicielskich” (takich jak rząd Vichy czy Quislinga) i wyznawanie ideologii nazistowskiej lub do niej zbliżonej. W omawianych warunkach można do tej grupy zaliczyć wszystkie struktury i osoby czynnie głoszące konieczność walki z Ukrainą i Ukraińcami, a także organizacje prorosyjskie. Tu znajdują się również przedstawiciele władz DRL i ŁRL, które pierwotnie odpowiadały władzom okręgowym (wojewódzkim), a stały się władzami szczebla „republikańskiego”. Rzecz jasna, do tej grupy trzeba wliczyć przywódców politycznych obu republik, dziennikarzy pracujących w ich oficjalnych mediach, członków różnych społecznych i politycznych komitetów afirmujących nową rzeczywistość przez sam fakt swojego istnienia.

Zgodnie z przedstawionym schematem kolejnym, najwyższym poziomem zaangażowania po stronie separatystów było **zaprzęstwo**. W warunkach II wojny światowej oznaczało to wyrzeczenie się własnego państwa, walkę po stronie „Osi” w różnych regularnych lub ochotniczych formacjach zbrojnych. Adekwatnie do tego, trzeba zaliczyć tu członków regularnych formacji zbrojnych, ochotniczych i paramilitarnych, które walczyły przeciwko siłom ukraińskim na froncie.

W analizowanym schemacie występują również: **opór bierny** i **czynny** oraz **walka**. Te określenia są szczególnie ciężkie do przełożenia na sytuacje mającą miejsce na wschodzie Ukrainy w latach 2014–2018. Część osób pochodzących z terenów separatystycznych **walczyła** (także czynnie) o powrót tych terenów pod kontrolę Kijowa. Jeśli jako formy **oporu** traktować również ucieczki i ewakuacje (za Madajczykiem), to takie działania dotyczyły znacznych grup mieszkańców opisywanych terenów. Wreszcie, zbliżone do normalnego funkcjonowanie tej części Ukrainy było możliwe jedynie dzięki swoistej współpracy z resztą państwa. Siłą rzeczy takie działania, jak pozyskiwanie artykułów pierwszej potrzeby, leków, pieniędzy itp., miały z punktu widzenia miejscowych władz nielegalny charakter, choć z różnych powodów były tolerowane przez Donieck i Ługańsk.

Ostatnim z elementów analizowanego schematu jest **reedukacja**, czyli poddanie mieszkańców przymusowej izolacji i eksploatacji w specjalnych obozach pracy, nastawionych na wyniszczenie biologiczne. W opisywanym konflikcie taka sytuacja nie miała miejsca.

Klasyfikacji zaproponowanej przez W. Bonusiaka nie można bezpośrednio odnieść do opisu postaw społecznych w warunkach toczącego się na wschodzie Ukrainy konfliktu. W omawianych warunkach brakuje bowiem jednej zmiennej, a mianowicie okupanta. Separatyści to dla Kijowa buntownicy, a nawet terroryści (od którego to określenia pochodzi zresztą nazwa operacji wymierzonej przeciwko DRL i ŁRL–ATO). Nie ma tu jednak zewnętrznej siły sprawczej. Można wprawdzie z punktu widzenia Kijowa klasyfikować określone zachowania jako **dopasowanie** czy **kolaborację**, ale z kim? Przecież dla znacznej części ludności

terenów kontrolowanych przez obie separatystyczne republiki były to zachowania wysoce lojalistyczne, wspierające „legalną”, „miejscową” władzę, która uzyskała wsparcie od pobliskiego sojusznika i starała się przeciwstawić „faszystowskiemu” rządowi w Kijowie, reprezentowanej na froncie i w polityce przez różnych „banderowców”. W przypadku, gdy przez wszystkie te lata władze Ukrainy unikały nazwania wprost konfliktu wojną i bezpośredniego wskazania Rosji jako jednego z jej uczestników, z formalno-prawnego punktu widzenia nie można mówić o wojnie, a więc i o okupancie. Ponadto, omawiany schemat można zastosować jedynie w przypadku analizowania stanowisk zajmowanych przez mieszkańców obszarów kontrolowanych przez separatystów. W przypadku pozostałej części ludności nie odpowiada on istniejącej sytuacji.

Nie można zastosować także bardziej ogólnych definicji Cz. Madajczyka, które dzieliły ludność na dwie grupy: pierwszą – zniewoloną przez okupanta i drugą – zwalczającą go w każdy możliwy sposób. Problemem pozostaje określenie okupanta oraz nazwanie postaw osób zamieszkałych na terenach nieseparatystycznych.

Problemy z powyższymi definicjami nie dziwią, gdyż zostały one opracowane w celu nazwania postaw osób znajdujących się pod okupacją, a nie do opisania stanowisk mieszkańców kraju w rzeczywistości rozdartego przez wojnę domową.

Mniejszość polska na Ukrainie wobec konfliktu lat 2014–2018

Nie ulega wątpliwości, że każdy samodzielnie podejmuje decyzję o swoim zachowaniu. Może mieć na nią wpływ najbliższa rodzina, środowisko życia czy pracy, działania własne i innych państw... ale zawsze ma ona charakter indywidualny. W przypadku tych rozważań poddaje się analizie postawy występujące w grupie kilkudziesięciu tysięcy dorosłych osób¹³.

Ogólnie rzecz biorąc, wśród mieszkańców polskiego pochodzenia trzeba wyodrębnić trzy grupy, których funkcjonowanie i postawy są pochodną uwarunkowań historycznych oraz zachodzącego w trakcie konfliktu rozwoju wydarzeń. Pierwszą,

¹³ Zgodnie z danymi dwóch ostatnich przeprowadzonych na Ukrainie spisów powszechnych (1989, 2001) liczba ludności polskiego pochodzenia spadła z ponad 200 tys. do niespełna 150 tys. osób. (odpowiednio z 219 179 do 144 130). Zgodnie ustaleniami Piotra Eberhardta najwięcej przedstawicieli mniejszości polskiej mieszka na terenach, które odpadły od Polski w trakcie II rozbioru (obwody żytomierski i winnicki). Na drugim miejscu są obszary zachodniej Ukrainy z wyłączeniem Wołynia. Na pozostałych terenach, z wyjątkiem większych ośrodków miejskich i Bukowiny, Polacy żyją w niewielkich, rozproszonych grupach nieposiadających silniejszych powiązań wzajemnych. Piotr Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku* (Warszawa: „Obóz”, 1994); Stanisław Stępień, „Polacy i inne mniejszości narodowe na Ukrainie w świetle spisu z 5 grudnia 2001 r.”, *Biuletyn Ukrainoznawczy* (2002): 215–233.

najliczniejszą, są osoby żyjące na terenach ukraińskich niezagrożonych konfliktem, drugą stanowią ci, którzy pozostali na terenach objętych konfliktem, a trzecią – wszyscy ci, którzy opuścili zagrożone obszary. Do tej ostatniej grupy zaliczyć trzeba zarówno ewakuowanych do Polski, jak i uciekinierów w głąb Ukrainy.

Opierając się na zmodernizowanej i rozbudowanej klasyfikacji W. Bonusiaka, podjęto próbę opisu postaw społecznych diaspory polskiej na Ukrainie.

Podobnie jak w przypadku Ukraińców najwięcej osób przyjęło postawę bezpieczną, wycofaną, przyjmującą bieg wydarzeń bez walki i oporu. W zaproponowanym ujęciu są to postawy opisane jako **lojalność**. Podobnie jak w okresie II wojny światowej osoby należące do tej grupy całkowicie biernie poddawały się istniejącej sytuacji, uważając, że wobec każdej władzy należy być posłusznym. W zależności od tego, jakie motywy stały za takim wyborem, możemy mówić o **lojalności wymuszonej** lub **dobrowolnej**. Ta pierwsza dotyczyła zapewne największej liczby przedstawicieli mniejszości polskiej, którzy pogodzili się z sytuacją, chodzili do pracy, wykonywali zarządzenia władzy. W przypadku, gdy z różnych powodów uznawali, że warto ją popierać, bo może to polepszyć ich położenie, gdy widzieli sens jej aprobowania i afirmowania (choćby słownego), możemy mówić o postawie **lojalności dobrowolnej**¹⁴.

Specyfiką tego stanowiska jest to, że dotyczy ona mieszkańców całej Ukrainy, niezależnie od tego, czy mówimy o obszarach kontrolowanych przez Kijów, Donieck czy Ługańsk. W tym przypadku mowa jest bowiem o obywatelu, który *de facto* przyjmie każdy rząd i każdą władzę. Z punktu widzenia analizy postawy jedyną różnicą jest, komu dane grupy mieszkańców były **lojalne**. Takie zachowanie jest w znacznej mierze plonem polityki sowietyzacji i powstania opisanego wcześniej *Homo Sovieticus*.

Dość nieostre z analizowanego punktu widzenia wydaje się być **dopasowanie**. W analizowanym przypadku mówimy bowiem o dostosowaniu się do istniejących warunków, współpracy wynikającej z potrzeby przetrwania, a często również realizacji własnych interesów lub zabezpieczenia interesów grupowych. Niewątpliwie w taki sposób możemy określić np. nauczycieli, szeregowych urzędników czy lekarzy – wszystkich tych, którzy pracowali w instytucjach kontrolowanych przez władzę, choć często uważali istniejące władze za złe, prowadzące błędną politykę. Przy takim rozumieniu dopasowania można je rozciągnąć na oba obszary. Zarówno te podległe Kijowowi jak i separatystom.

Bardziej wątpliwe jest zaliczenie do tej postawy wspieranie określonej strony, polegające na „dorzucaniu się” do kwest publicznych, zbiórek, prowadzenie

¹⁴ Dawid Hudziec, *Prawda o sytuacji Polaków w Donbasie* [dostęp: 21 IV 2020], www.mysl-polska.pl/node/311; Arkadiusz Jastrzębski, *Wojna na Ukrainie podzieliła Polonię*. „Postawa niegodna Polaka” [dostęp: 5 II 2015], http://wiadomosci.wp.pl/kat,1027139,title,Wojna-na-Ukrainie-podzielila-Polonia-Postawa-niegodna-Polaka,wid,17239957,wiadomosc.html?ticaid=1144d3&_tictsrn=3;Iwaszko,wywiady;Suchomłynow,wywiady;Strutyński,wywiady;Zadunajski,wywiady;DK:2014–2018;WzW:2014–2018;MB:2014–2018;KG:2014–2018.

działalność charytatywnej i pomocowej. Można uznać je po prostu za wynikające z humanitaryzmu i pozostawić w tej grupie postaw lub zakwalifikować do czynnego wspierania stron walczących, co skutkuje przesunięciem do kolejnej grupy¹⁵.

W przypadku, gdy mowa o dobrowolnym, aktywnym zaangażowaniu po jednej ze stron, sytuacja staje się inna. Musimy wówczas mówić o jednej z dwóch postaw, prorządowej albo proseparatystycznej. W schemacie zaproponowano – jako kolejne elementy zaangażowania się – **kolaborację** i **zaprzaństwo** (ostatni – najwyższy). W opisywanych warunkach nie są to jednak określenia możliwe do pozbawionego wątpliwości zastosowania.

Na pewno nie można ich zastosować do tych przedstawicieli mniejszości polskiej, którzy zdecydowali się na czynne działania na rzecz swojej ojczyzny. Starali się mobilizować i zachęcali do walki przeciwko separatystom, organizowali lokalne społeczności do działań na rzecz bezpośrednio walczących. Na łamach lokalnych mediów wypowiadali się za Ukrainą, włączali się do akcji charytatywnych czy pomocowych, a nawet sami je organizowali. Byli typowymi przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego, można więc tę postawę nazwać **obywatelską**. Biorąc pod uwagę cechy charakterystyczne tej postawy, można ją zestawić z **oporem**, a więc postawą zakładającą czynną działalność (lub tylko jej wspierania) w działaniach przeciwko okupantowi, którego na potrzeby takiej definicji utożsamiamy z separatystami¹⁶.

Taka sama postawa reprezentowana przez członków mniejszości polskiej żyjących pod kontrolą separatystów nosiłaby wszelkie znamiona **kolaboracji**, gdyby miejscowe władze miały charakter okupacyjny, ale jak to podkreślano wcześniej,

¹⁵ O zjawisku zniechęcenia obywateli do swojego państwa mówiło w rozmowach z autorem kilku członków społeczności polskiej nad Dnieprem. Ich losy były zróżnicowane i wahały się od pozostania na Ukrainie i wybrania pełnej lojalności po decyzję o wyjeździe do Polski; Iwasko, wywiady; Suchomłynow, wywiady; Strutyński, wywiady; Zadunajski, wywiady; DK: 2014–2018; WzW: 2014–2018; MB: 2014–2018; KG: 2014–2018.

¹⁶ Do tak określonej grupy należy również zaliczyć osoby czynnie namawiające do działań na rzecz wysiłku obronnego Ukrainy, jak dziennikarze czy też twórcy portali i stron internetowych lub domen w mediach społecznościowych. Wszystkie najważniejsze wydawane nad Dnieprem tytuły polonijne zajmowały jednoznacznie proreformatorskie stanowisko, o czym świadczy analiza tekstowa ich zawartości; DK: 2014–2018; WzW: 2014–2018; MB: 2014–2018; KG: 2014–2018. Tak samo wypowiadali się na swoich portalach przedstawiciele poszczególnych środowisk polonijnych, którzy byli przywódcami poszczególnych lokalnych grup społeczności polskiej. Szczególnie warte podkreślenia były wypowiedzi animatorów środowisk polskich bezpośrednio zagrożonych konfliktem; Olga Bondarewa, wywiad przeprowadzony przez autora (2018); Iwasko, wywiady; Suchomłynow, wywiady; Mykola Bondareyev, *Nędzny tyran Putin, współczesny Kain przerażony odwagą mieszkańców Ukrainy* [dostęp: 30 VII 2015], www.fronda.pl/a/polacy-z-ukrainy-nedzny-tyran-putin-wspolczesny-kain-przerazony-odwaga-mieszkancow-ukrainy,47558.html; *Narodziny Ukrainy* [dostęp: 18 IV 2020], <http://polonia.org.ua/narodziny-ukrainy.html>; *Stop! Rosyjski terroryzm w Ukrainie* [dostęp: 18 IV 2020], <http://polonia.org.ua/narodziny-ukrainy.html>; *Życzenia Bożonarodzeniowe z wojennej Ukrainy* [dostęp: 18 IV 2020], <http://polonia.org.ua/zyczenia-bozenarodzeniowe-z-wojennej-ukrainy.html>.

nie były nimi. W nawiązaniu do określenia wprowadzonego dla całego państwa można by ją nazwać **obywatelstwem małoojczyźnianym**¹⁷.

W przypadku osób, które zdecydowały się firmować na arenie ogólnokrajowej całe środowisko mniejszościowe, które wypowiadały się w mediach centralnych, opracowywały polskie, ogólnokrajowe apele czy oświadczenia, mamy do czynienia z animowaniem całej grupy do działań na rzecz ojczyzny. Odpowiednikiem takiej postawy dla jednostek działających w skali „mikro” jest walka. Jeśli ktoś zdecydował się na czynną walkę zbrojną na froncie, zgłosił się do formacji ochotniczych, paramilitarnych czy nie uchylił się od wezwań mobilizacyjnych, to również i w tym przypadku możemy mówić jedynie o miłości do ojczyzny, czyli patriotyzmie¹⁸.

W przypadku tych członków polskiej diaspory, którzy czynnie zdecydowali się wspierać władze separatystyczne, walczyli w jej formacjach paramilitarnych czy wojskowych, mobilizowali swoje środowiska do jej wspierania, a także reprezentowali je w tamtejszych organach władzy, mamy do czynienia z patriotyzmem małoojczyźnianym, którego odpowiednikiem jest rzecz jasna zaprzaństwo¹⁹.

¹⁷ Na terenie DRL również w okresie ATO działało Towarzystwo Kultury Polskiej „Polonia”, funkcjonujące w kilku miastach obwodu donbaskiego i starające się prowadzić dotychczasową działalność organizacyjną. Siłą rzeczy musiało ono współpracować z miejscowymi władzami, a więc pośrednio je afirmowało; Hudziec, *Prawda o sytuacji*; Jastrzębski, *Wojna na Ukrainie*; Iwaszko, wywiady; Suchomłynow, wywiady; Strutyński, wywiady; Zadunajski, wywiady.

¹⁸ Mowa tu o działaniach o charakterze „ogólnopaństwowym” albo mu odpowiadającym. Z jednej strony mamy więc oficjalne wypowiedzi przedstawicieli krajowych zrzeszeń mniejszości polskiej i wydawane przez nie manifesty i apele, z drugiej – linie redakcyjne poszczególnych tytułów mediów polskich na Ukrainie. Z punktu widzenia lojalnościowego nadają one oblicze całej omawianej mniejszości. Jednoznacznie jako propanstwowców i ukraińskich patriotów trzeba zakwalifikować wszystkich tych, którzy nie uchyłali się od służby w siłach zbrojnych i formacjach paramilitarnych Ukrainy, zgłaszali się (także na ochotnika) do punktów werbunkowych, walczyli i ginęli na froncie ATO; Bondareyev, *Nędzny tyran Putin*; Bonusiak, „Rzecz o działalności”: 329–335; Bonusiak, *Mniejszość polska na Ukrainie wobec ATO*, 113–115; Bondarewa, wywiad; Iwaszko, wywiady; Suchomłynow, wywiady; Zadunajski, wywiady; *DK*: 2014–2018; *WzW*: 2014–2018; *MB*: 2014–2018; *KG*: 2014–2018.

¹⁹ W warunkach istniejących na terenie DRL i ŁRL zachowania takie były widoczne jedynie w warstwie politycznej. Są potwierdzone działania członków mniejszości polskiej w tworzonych przez separatystów strukturach miejscowej władzy. Brak natomiast danych o czynnej walce przedstawicieli mniejszości polskiej zamieszkałej na terenach ATO po stronie separatystów. Biorąc jednak pod uwagę prawo wielkich liczb, zapewne mogły się zdarzyć pojedyncze przypadki takich osób. Zgodnie z danymi z 2001 r. na terenie obwodu donieckiego i ługańskiego zamieszkiwało ok. 6,5 tys. osób polskiego pochodzenia. Trudno określić, jaka ich część opuściła te tereny w okresie pospisywom, a szczególnie po 2013/2014 r. Zakładając jednak, że pozostała ich ledwie 1/3 i biorąc pod uwagę to, że szacunkowo przez siły zbrojne i paramilitarne DRL i ŁRL przewinęło się ok. 30–50 tys. osób, otrzymamy proporcjonalnie do stanu zaludnienia obwodów ok. 20 osób polskiego pochodzenia, które mogły przewinąć się przez siły separatystów; obliczenia własne na podstawie: Eberhardt, *Przemiany narodowościowe*; Jastrzębski, *Wojna na Ukrainie*; Iwaszko, wywiady; Suchomłynow, wywiady; Bonusiak, *Mniejszość polska na Ukrainie wobec ATO*, 115.

Skomplikowana rzeczywistość omawianego okresu przyniosła ze sobą jeszcze jedną zaskakującą postawę: superpatriotyzm małoobjęzłniany. Z punktu widzenia oceny postaw mamy w tym przypadku do czynienia z podwójną zdradą, najpierw Ukrainy, a następnie Polski. W nawiązaniu do wyjściowego schematu można zakwalifikować takie stanowiska jako **superzaprzaństwo**. Dotyczy ono osób, które choć znalazły się po za granicami państwa objętego konfliktem (uciekły z niego, zostały ewakuowane), zdecydowały się na powrót na tereny ATO, a nawet czynnie włączyły się w popieranie struktur i władz zbuntowanych obszarów. W istocie rzeczy mamy tu do czynienia z trudnymi do zakwalifikowania i oceny zmianami postaw wiodącymi z pozycji, np. gdy przedstawiciel mniejszości polskiej na Ukrainie poprzez osobę ewakuowaną z terenów objętych walkami jako posiadacz Karty Polaka lub gdy spełniająca jej wymogi osoba, która uzyskała możliwość legalnego pobytu na terenach Polski, zrezygnowała z nich i udała się z powrotem na obszar swojego wyjściowego zamieszkania, w pewnych przypadkach, by czynnie włączyć się w działalność struktur powołanych do funkcjonowania przez lokalne separatystyczne władze²⁰.

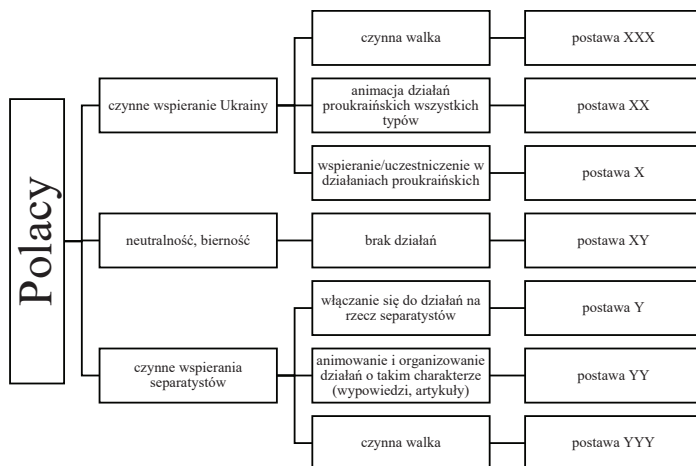
W wyniku zorganizowanej przez władze Polskie ewakuacji rodaków z Doniecka i Mariupola oraz samodzielnych ucieczek członków diaspory polskiej do Polski powstała grupa osób, które zmieniły swoją lojalność. Doszło bowiem w ich przypadku do zmiany miejsca zamieszkania oraz, przynajmniej w pewnym zakresie, przynależności państwowej. Przenosiny do Polski oznaczały konieczność wypracowania w sobie nowej postawy lojalnej wobec nowej – starej Ojczyzny. Mamy więc tu przykład **zmiany lojalności obywatelskiej**. Omawiana grupa z oczywistych przyczyn (związki rodzinne) starała się organizować pomoc lub włączać do działań na rzecz osób dotkniętych wojną. Teoretycznie rzecz biorąc, od momentu przesiedlenia i uzyskania prawa legalnego pobytu osoby te były zobowiązane do lojalności wobec państwa polskiego, gdyż to ono właśnie je przyjęło.

Obywatele państwa polskiego wobec konfliktu donbaskiego w latach 2014–2018

Badając postawy obywateli Polski, trzeba podkreślić, że również i one są trudne do jednoznacznej oceny. Podobnie jak w przypadku przywołanych badaczy II wojny światowej wielokrotnie napotykamy na trudności z ich identyfikacją i nazwaniem. Oczywiście w przypadku analizy postawy osób, które nie były obywatelami państwa bezpośredniego zaangażowanego w konflikt, nie można używać wywodzących się z innej rzeczywistości, wykorzystywanych wcześniej określeń lojalnościowych.

²⁰ Jastrzębski, *Wojna na Ukrainie; Polska separatystka Irena Erdman została prezesem Rady Mniejszości w DRL* [dostęp: 20 V 2015], <http://z-p-u.org/index.php/2015/02/24/polska-separatystka-irena-erdman-zostala-prezesem-rady-mniejszosci-w-drl/>; Iwaszko, wywiady; Suchomłynow, wywiady.

Obywatele Polski są bowiem zobowiązani do lojalności wobec własnego państwa, a nie sąsiedniej Ukrainy. Z tego powodu ich postawy trzeba opisywać w inny sposób. Propozycję takiej stratyfikacji zamieszczono na schemacie 3.

Schemat 3. Polacy wobec konfliktu w Donbasie

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak w przypadku Ukrainy i Ukraińców również i w przypadku obywateli Polski najwięcej osób zachowywało się całkowicie biernie. Ani w żaden sposób nie wspierali, ani nie wypowiadali się w sprawie wojny w sąsiednim państwie. Często mogli sobie w ogóle nie zdawać sobie sprawę z tego, że na Ukrainie trwa jakiś konflikt. Szczególnie gdy zszedł on już z pierwszych stron gazet. Jest to klasyczna postawa **neutralna, bierna**. Jej charakterystyczną cechą jest całkowity brak działań pro- albo antyukraińskich. Taka zrównoważona postawa otrzymała kodowe oznaczenie „XY”.

W społeczeństwie polskim uwidoczniły się również dwie przeciwstawne sobie postawy, afirmująca Ukrainę i wspierająca separatystów. W każdym z tych przypadków występowały po trzy możliwe zachowania szczegółowe: uczestnictwo w działaniach na rzecz Ukrainy „X” lub separatystów „Y”. Symbolami „XX” lub „YY” oznaczone zostały osoby i organizacje animujące działania pomocowe kosztem własnego czasu, a czasem również pieniędzy. Tu również trzeba zaliczyć autorów różnych wypowiedzi medialnych apelujących o podejmowanie takich czy innych decyzji. Trzecim, najwyższym poziomem zaangażowania po jednej lub drugiej stronie jest „XXX” lub „YYY”, czyli czynna walka lub bezpośrednie wspieranie jej na froncie poprzez działania w logistyce bezpośredniego frontowego zaplecza. Trzeba tu zaliczyć wszystkie działania o charakterze okołomilitarnym. Tak samo zaklasyfikujemy zachowania osób, które wprawdzie nie były czynnie zaangażowane

na froncie, ale wykorzystywały podległe im struktury polityczne lub organizacyjne do jednoznacznego wspierania jednej ze stron lub czynnie włączyły się do działalności propagandowej, którą w jakiejś mierze koordynowały.

Wszystkie powyższe postawy stanowiły realizowane z różnym natężeniem działania aktywne sprowadzające się do **czynnego wspierania Ukrainy** lub **separatystów**.

Sygnalizowane powyżej postawy społeczne Polaków są dość dobrze rozeznane dzięki prężnemu działaniu mediów. Postawą, o której nie ma informacji, ale która wynika z ogólnych praw zachowania wielkich społeczności, jest **bierność**. Brak jej zapisów, gdyż nie jest ona nośna medialnie. To zaangażowanie i skrajności są „towarem”, którym żywią się media. W tej sytuacji przyjmujemy po prostu, że typ „XY” dominuje w społeczeństwie polskim. Postawy „X”, „XX”, „XXX”, „Y”, „YY”, „YYY” są ewenementami, które z punktu widzenia społeczeństwa stanowią tylko jego ułamek. Pamiętać przy tym należy, że wraz z wzmacnianiem mocy zaangażowania zdecydowanie spada liczba osób posiadających takie przekonania. Zdecydowanie więcej osób bierze przecież udział w zorganizowanych akcjach, niż je organizuje. Jeszcze mniej osób skłonnych jest podjąć decyzję o bezpośrednim zaangażowaniu się w konflikt w oparciu o pobudki moralne (własne przekonania i ocenę sytuacji na wschodzie Ukrainy).

Postawy typu „X”

Wspieranie Ukrainy było (przynajmniej teoretycznie) zgodne z linią polityczną państwa polskiego. Pomimo to liczba informacji dotyczących takich działań jest ograniczona. W mediach krążyła znaczna liczba różnych (mniej lub bardziej wiarygodnych) wypowiedzi mówiących o bezpośrednim zaangażowaniu obywateli Polski. Dostępne są wśród nich enuncjacje mediów separatystycznych o działaniach Polaków walczących po stronie ukraińskiej w zwartych formacjach. Są również bardziej wyważone wypowiedzi dyplomatów, dziennikarzy czy też samych uczestników walk. Opierając się na różnych, często sprzecznych danych, można zaryzykować twierdzenie, że postawę „XXX” wybrało zapewne nie więcej niż kilkadziesiąt osób²¹.

²¹ Wśród obywateli polskich walczących po stronie Kijowa znamy trzy-cztery osoby. Są to: narodowiec Tomasz Maciejuk, wolontariusz pomagający ukraińskim ochotnikom w walce przeciwko rosyjskiej okupacji wschodniej Ukrainy, oraz Konrad Kamilski i Wadym Krzyżniak (obywatel Polski o korzeniach ukraińskich), czynnie walczący jako ochotnicy. Znana jest również osoba o pseudonimie „Polak”. Dawid Blum, *Polacy jednak walczą w Donbasie?* [dostęp: 28 III 2020], <https://pl.sputniknews.com/swiat/201610144060036-Polacy-walczą-w-Donbasie/>; *Kim jest Polak, który walczy w Donbasie po stronie ukraińskiej* [dostęp: 28 III 2020], www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1611131,1,kim-jest-polak-ktory-walczy-w-donbasie-po-stronie-ukrainskiej.read;Międzynarodowa wojna w Donbasie. Polacy walczą po stronie Rosji [dostęp: 28 III 2020], <https://>

Zdecydowanie łatwiej wskazać osoby i organizacje czynnie zajmujące się wspieraniem walczącej Ukrainy. Takie przypadki wielokrotnie opisywały zarówno polskie, jak i polonijne media. Zazwyczaj były to akcje o charakterze pomocowym, nastawione na zbieranie funduszy dla potrzebujących pomocy mieszkańców obszarów objętych lub zagrożonych przez walki lub na pomoc dla uchodźców i przesiedleńców. Często były one organizowane przy współpracy z miejscowymi strukturami kościelnymi (parafiami) lub organizacjami polonijnymi działającymi już wcześniej na tych obszarach. Zbierano najczęściej środki higieniczne, żywność, leki, ubrania, a nawet sprzęt medyczny czy wojskowy niebojowy (buty, spodnie i kurtki mogące „udawać wojskowe” lub wręcz wzorowane na wojskowych, a także inne elementy wyposażenia, takie jak plecaki, chlebaki, manierki, noże, latarki itp.)²².

Postawy typu „Y”

Kilku obywateli polskich zaprezentowało postawę jednoznacznie proseparatystyczna i to na poziomie „YYY”. Tu trzeba powiedzieć o polskich członkach formacji zbrojnych organizowanych przez DRL i ŁRL. Wiadomo na pewno o trzech znanych z nazwiska. Do tej grupy trzeba również zaliczyć polskiego redaktora sekcji polskiej ich najważniejszego medium – Noworosyjskiej Agencji Informacyjnej (NAI). Także wśród osób bezpośrednio niez zaangażowanych w wydarzenia na wschodzie były osoby o jednoznacznie antyukraińskich poglądach,

forsal.pl/artykuly/825300,miedzynarodowa-wojna-w-donbasie-polacy-walczą-po-stronie-rosji.html; *Nasi w Donbasie. Polacy walczą na wschodniej Ukrainie* [dostęp: 28 III 2020], <https://kresy.pl/wydarzenia/nasi-w-donbasie-polacy-walczą-na-wschodniej-ukrainie/>; *Polacy na Ukrainie strzelają do siebie!* [dostęp: 20 V 2015], <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/polacy-walczą-przeciw-sobie-w-wojnie-na-ukrainie/xcq2e1s>; *Polak który walczył na Ukrainie. Życie na Ukrainie #83* [dostęp: 28 III 2020], <https://www.youtube.com/watch?v=OTE-l2w6pIc>; Łukasz Woźnicki, *Pisarz z Polski na wojnie w „Donbasie”. Czekają, aż władze Ukrainy przyznają mu obywatelstwo* [dostęp: 28 III 2020], <https://wyborcza.pl/1,75399,18482809,pisarz-z-polski-utknal-na-wojnie-w-donbasie-od-roku-walczy.html>.

²² Na przykład taką działalność o charakterze pomocowym już w 2014 r. zrealizowała Polska Akcja Humanitarna, która przekazywała lekarstwa, środki higieny osobistej, naczynia, żywność o przedłużonej trwałości, ciepłą odzież, przybory szkolne. Od tej pory rozpoczęła ona regularną pomoc dla cywilnej ludności w strefie konfliktu na Donbasie. Od stycznia 2015 r. pracownicy fundacji przez cały czas przebywają w strefie działania Operacji Antyterrorystycznej i udzielają pomocy humanitarnej, zapewniają ludności dostęp do opieki medycznej, przywożą żywność, środki higieny, ciepłą odzież. Podobne działania prowadziły również: Fundacja Wolność i Demokracja, Fundacja Most Solidarności, Kościół i Caritas, samorządy, a nawet osoby prywatne, Wiktoria Charczenko, *Pomoc Polakom z Donbasu* [dostęp: 26 IV 2020], <https://wid.org.pl/pomoc-polakom-donbasu/>; O.D., *Polskie organizacje pomagają ofiarom konfliktu na Donbasie* [dostęp: 26 IV 2020], <https://pl.naszwybir.pl/polskie-organizacje-pomagaja-ofiarom-konfliktu-na-donbasie/>; Leszek Krzyża, *Też możesz pomóc mieszkańcom Donbasu* [dostęp: 26 IV 2020], <http://wschod.misje.pl/tez-mozesz-pomoc-mieszkancom-donbasu/>; Marta Titaniec, *Zapomniany Donbas* [dostęp: 26 IV 2020], <https://polskapomoc.gov.pl/Zapomniany,Donbas,2996.html>.

prezentujących swoje zdanie w przestrzeni publicznej w Polsce i poza jej granicami. Swoistym paradoksem są poglądy osób „YYY”, okazuje się, że reprezentują one zróżnicowany wachlarz przekonań, zaczynając od słowianofilskich, przez narodowe, na komunistycznych kończąc²³.

Z punktu widzenia polskiego prawa osoby przynależne do obcych (niepolskich) formacji zbrojnych, a posiadające obywatelstwo polskie popełniają przestępstwo zagrożone karą więzienia w wysokości od 3 miesięcy do 5 lat. W stosunku do nich podejmowane są czynności śledcze, o czym informowały polskie media. Powodowało to, że Polacy walczący po którejkolwiek ze stron właściwie pozbawieni byli możliwości powrotu do kraju. Znane są przypadki, gdy zwracały się one o oficjalnie uznanie swojego pobytu (akredytację, prawo pracy), a nawet przyznanie im obywatelstwa Ukrainy²⁴.

²³ Znamy troje obywateli polskich walczących po tej stronie, a istnieje przypuszczenie, że mogło być ich jeszcze kilkoro. Był wśród nich Dariusz Lemański, który zdecydował się na dołączenie do sił separatystów, bo prezydenta Petra Poroszenkę uważał za „faszystę”, a separatystów za antyfaszystów (służył w 4. batalionie). Mirosław Głowacki, członek batalionu „Czeburaszka”, uważał, że walka na wschodzie przeciwko Ukrainie jest dla Polaków „honorem”, bo Ukraińcy są odpowiedzialni za wydarzenia wołyńskie. Ludmiła Dobrzyńska służyła w siłach ŁRL, w międzynarodowej formacji Interunit. Jednoznaczne stanowisko zajął również lider polskiej „Falangi” Bartosz Bekier, który na wiecu w Doniecku mówił m.in.: „Nie reprezentuję polskiego, proatlantyckiego rządu. Reprezentuję wolnych Polaków [...]”. Swoje zdanie reprezentował zresztą wielokrotnie. Ważną rolę pełnił również Dariusz Hubiec, członek Obozu Wielkiej Polski, słowianofil i narodowiec. Wyjechał on do Donbasu jako dziennikarz i był akredytowany przez DRL. Był odpowiedzialny za polskojęzyczny profil NAI. Michał Gąsior, *Z Obozu Wielkiej Polski do prorosyjskich separatystów. Dawid Hudziec – Polak, który został „rzecznikiem” Noworosji* [dostęp: 29 III 2020], <https://natemat.pl/120673,z-obozu-wielkiej-polski-doprorosyjskich-separatystow-dawid-hudziec-polak-ktory-zostal-rzecznikiem-noworosji>; MAK, *Polak wspiera polski serwis prorosyjskich separatystów* [dostęp: 28 III 2020], www.press.pl/tresc/38461,polak-wspiera-polski-serwis-prorosyjskich-separatystow; *Międzynarodowa wojna w Donbasie*; Anna Pawłowska, *Ja wspieram Noworosję* [dostęp: 28 III 2020], https://wyborcza.pl/1,76842,17192534,Ja_wspieram_Noworosje.html; Anna Pawłowska, *Zastynęła czyszczeniem grobu Bieruta, teraz walczy w Donbasie. Po stronie rebeliantów* [dostęp: 28 III 2020], <https://wyborcza.pl/7,75399,20789977,katyn-to-byli-niemcy-a-stalin-byl-dobrym-przywodca-polska.html>; *Polak dołączył do prorosyjskich separatystów na Ukrainie* [dostęp: 28 III 2020], <https://natemat.pl/119319,polak-z-wielkiej-brytanii-dolaczyl-do-separatystow-w-donbasie-jestem-antyfaszysta>; *Polak walczy w Donbasie przeciwko Ukraińcom. Zgodnie z prawem obywatel naszego kraju nie może służyć w armii innej niż nasza* [dostęp: 28 III 2020], <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/305386-polak-walczy-w-donbasie-przeciwko-ukraincom-zgodnie-z-prawem-obywatel-naszego-kraju-nie-moze-sluzyc-w-armii-innej-niz-nasza>; [Video] *Polak walczy za Donieck. Wywiad z Mirosławem Głowackim – ochotnikiem prorosyjskich separatystów* [dostęp: 28 III 2020], <https://www.eastbook.eu/2016/08/19/video-polak-walczy-za-donieck-wywiad-z-miroslawem-glowackim-ochotnikiem-prorosyjskich-separatystow/>; Bonusiak, *Mniejszość polska na Ukrainie wobec ATO*, 115.

²⁴ *ABW namierzyła Polaka walczącego w Donbasie. Będzie siedzieć? Będą kolejni?* [dostęp: 28 III 2020], <https://kresy24.pl/abw-namierzyla-polaka-walczacego-w-donbasie-bedzie-siedziec-beda-kolejni/>; *Polacy walczą po stronie separatystów. ABW bierze się za najemników*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/477296,wojna-na-ukrainie-abw-sciga-polakow-walczacych-dla-separatystow.html> [dostęp: 28 III 2020]; *Polak walczy w Donbasie przeciwko Ukraińcom*.

W porównaniu do działań nastawionych na wspieranie Ukrainy zdecydowanie mniej mamy informacji o tych, których rezultatem była pomoc dla separatystów – tożsame z postawami „YY”. Nie oznacza to jednak, że działań mających na celu wspieranie ludności zamieszkującej tereny kontrolowane przez separatystów nie było i nie ma²⁵.

Rzecz jasna, osoby uczestniczące w opisywanych działaniach poprzez przekazanie określonego wsparcia jako daru stawały się w tym momencie czynnymi zwolennikami jednej „X” lub drugiej „Y” strony, z czego zresztą często nie musiały zdawać sobie sprawy. Dokładania się do akcji charytatywnej zazwyczaj opiera się o przekonania humanitarne – ktoś potrzebuje pomocy, więc skoro mogę, to mu pomagam. W tym przypadku poglądy polityczne nie miały, jak się wydaje, podstawowego znaczenia.

Zakończenie

Rozważania o lojalności w tak skomplikowanych i wątpliwych moralnie warunkach, jak konflikty zbrojne, nigdy nie były i nie będą łatwe. Szczególnie wówczas, gdy (tak jak to miało miejsce w tym konflikcie) same władze zainteresowanych państw unikały jednoznacznej deklaracji określającej ten stan. Przez cały omawiany okres mówiono o operacji antyterrorystycznej (ATO), buntownikach, separatystach, ale nie o wojnie. Dla równowagi, druga strona mówiła o faszystach i banderowcach. Nie tylko mówiono, ale nawet wbrew faktom Ukraina i Rosja współpracowały ze sobą gospodarczo, co wynikało z tradycyjnie istniejących powiązań ekonomicznych i związków oligarchicznych.

Jeśli na poziomie państwowym brakowało siły, aby nazwać po imieniu rzeczywistość, to o ile większe wyzwania stały przed „szeregowym obywatelem”, pozbawionym jednoznacznego przekazu władz i poddanym presji w znacznej mierze antyukraińskiej, rosyjskojęzycznej propagandy, szczególnie silnej na terenach „Noworosyjskich”. Temu oddziaływaniu Ukraina się nie przeciwstawiała lub nie potrafiła przeciwstawić. Z tym wszystkim musieli się zmierzyć obywatele państwa ukraińskiego, a także społeczeństwa (i rządy) europejskie i światowe. Wypowiadały się niechętnie i w rzeczywistości nie podjęły w tej sprawie poważniejszych działań, np. zawieszając stosunki dyplomatyczne czy wprowadzając poważniejsze ograniczenia gospodarcze. Zresztą również oficjalna pomoc innych państw dla strony rządowej nie była imponująca²⁶.

²⁵ Pomoc dla Donbasu (całego), czyli również separatystów, organizowało np. Stowarzyszenie Bractwo Prawosławne św. Cyryla i Metodego, którego celem była pomoc emerytom, kobietom, dzieciom znajdującym się w skrajnie ciężkiej sytuacji w blokadzie finansowej oraz żywnościowej; Tweet Stowarzyszenia Bractwo Prawosławne św. Cyryla i Metodego (@bractowcim, 5 XI 2015 r.). Ze względu na specyfikę sytuacji trudno nawet jednoznacznie określić, gdzie trafiało wsparcie humanitarne.

²⁶ Wśród sąsiadów Rosji pod koniec sierpnia 2014 r. wypowiedziały się w tej sprawie MSZ-ty republik nadbałtyckich i Polski, z których wynikało, że kraje te uważają Federację Rosyjską

Postawy społeczne charakteryzujące omawiane grupy w dobie konfliktu donbaskiego były z jednej strony mocno zbliżone, a czasem wręcz tożsame do tych określonych przez polskich badaczy kilkadziesiąt lat temu dla II wojny światowej. Z drugiej zaś, były diametralnie od nich inne, niemożliwe do bezpośredniego przeniesienia. Podstawową różnicą, która zmusza do rezygnacji z bezwarunkowego zastosowania propozycji profesorów Madajczyka i Bonusiaka, jest inna sytuacja wyjściowa. Nie mamy w tym przypadku do czynienia z konfliktem militarnym w swojej klasycznej postaci. Mamy wojnę, której uznania odmawiał Kijów. Mamy niewypowiedziany, ale istniejący w rzeczywistości konflikt toczący się w granicach jednego państwa, którego część prowincji „zbuntowała się”, ogłosiła „niepodległość” i uzyskała poparcie sąsiada dla swoich aspiracji (inna rzecz, na ile działania te były rezultatem wewnętrznych potrzeb mieszkańców, a na ile skutkiem działań Moskwy). Konflikt donbaski wymyka się tradycyjnym ocenom, a więc trudno rozpatrywać go w historycznie sprawdzalny sposób. Współczesna wojna hybrydowa wprowadzała tak wiele nowych zmiennych, że ustalenia wymienionych powyżej profesorów mogą być w istocie rzeczy wykorzystywane jedynie w celu oparcia analizy o powszechnie znane w historiografii, w jakimś sensie „wymierne” i zrozumiałe określenia.

Musimy więc stwierdzić, że istnieją dwa przeciwstawne spojrzenia na opisywane wydarzenia. Pierwsze reprezentują władze centralne w Kijowie oraz mieszkańcy kontrolowanych przez nie rejonów. Przedstawicielem drugiego były władze DRL i ŁRL, kontrolowane przez nie media oraz struktury państwowe (w tym militarne), uzyskujące stałe wsparcie (w różnych formach) od wschodniego sąsiada. Trudno w tym miejscu wypowiadać się na temat rzeczywistej samodzielności politycznej tych republik, ale stanowiły one określony byt, który był niewątpliwym odnośnikiem dla mieszkańców tej części Ukrainy, a z oczywistych przyczyn również Kijowa i Moskwy.

Przedstawiciele mniejszości polskiej na Ukrainie w swoich decyzjach uwarunkowani byli wieloma czynnikami o tak szerokim zróżnicowaniu, jak wychowanie, kultura, miejsce zamieszkania, przekonania polityczne. Ich rezultatem było najczęściej opowiedzenie się za demokratyzowaniem życia politycznego i przeciwko separatystom. Wszystkie największe polskie struktury organizacyjne, jak

za stronę konfliktu zbrojnego. Wcześniej, bo już w kwietniu 2014 r., NATO zdecydowało się na przerwanie wszelkiej współpracy z Rosją, a na wrześniowym szczycie sojuszu w Norfolk (Walia) uznało ją za agresora; *Statement on Russia's military invasion of Ukraine* [dostęp: 18 IV 2020], www.urm.lt/default/en/news/statement-on-russias-military-invasion-of-ukraine; *Foreign Minister Urmas Paet: Russia should admit it is a party to the conflict in eastern Ukraine*, <https://vm.ee/en/news/foreign-minister-urmas-paet-russia-should-admit-it-party-conflict-eastern-ukraine> [dostęp: 18 IV 2020]; *Oświadczenie MSZ o eskalacji sytuacji na Ukrainie wschodniej*, www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/oswiadczenie_msz_o_eskalacji_sytuacji_na_ukrainie_wschodniej [dostęp: 18 IV 2020]; Katarzyna A. Przybyła, „NATO wobec konfliktu na Ukrainie”, *Bezpieczeństwo Narodowe*, no. I–IV 2016/37–40: 121–125.

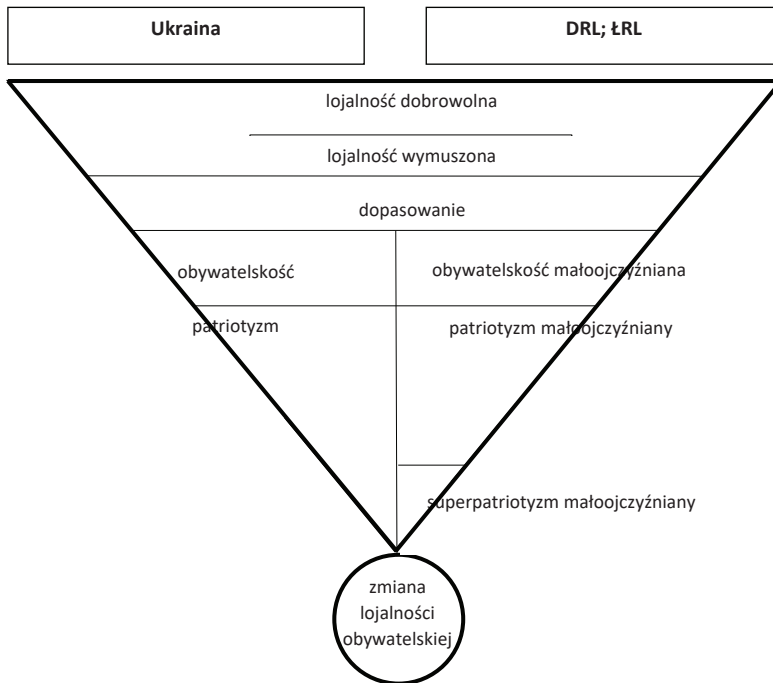
Związek Polaków na Ukrainie czy Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie, i najważniejsze tytuły prasy polskiej nad Dnieprem jednoznacznie opowiedziały się za niepodległością, demokratyzacją, samodzielnością polityczną i proeuropejskimi reformami. O ile z punktu widzenia masowości bezwzględnie dominowały stanowiska prokijowskie, o tyle tym bardziej widoczne są te wspierające separatystów, choć miały one charakter jednostkowy lub ograniczały się do niewielkich grup trwających na „zbuntowanych” terenach.

Przeprowadzone powyżej rozważania pozwoliły na opracowanie koncepcji stratyfikacji postaw społecznych mniejszości polskiej na Ukrainie w dobie ATO. Przedstawia je schemat 4. Ma on kształt odwróconego trójkąta, którego podstawę stanowią największe liczebnie grupy osób, których stanowisko można opisać jako **lojalność dobrowolną i wymuszoną**. Łatwo zauważyć brak na tych polach oraz na polu opisanym jako dopasowanie podziału pomiędzy mieszkańców uznających władzę Kijowa czy separatystów. Jak to już wyjaśniono wcześniej, zdaniem autora taki podział nie istniał, gdyż przedstawiciele diaspory polskiej o takich poglądach uznawali każdą władzę.

Podział postaw wprowadzony został dla następnych grup lojalnościowych. Zgodnie z wnioskami płynącymi z niniejszych rozważań są one zestawione w parę: **obywatelskość i obywatelskość małoojczyźniana; patriotyzm i patriotyzm małoojczyźniany**. W sensie pojęciowym odpowiadają one sobie, opisują te same postawy, ale mają inny charakter. Mogą też dotyczyć tej części przedstawicieli mniejszości polskiej zamieszkałej nad Dnieprem, która czynnie i z przekonaniem włączyła się do działań na rzecz separatystów, albo opisują taką samą grupę osób wspierających Kijów.

Wyłącznie na terenach DRL i ŁRL występował **superpatriotyzm małoojczyźniany**. Całkowicie odrębnie umieszczono osoby, które w trakcie konfliktu **zmieniły swoją lojalność obywatelską** ze względu na zmianę miejsca zamieszkania (lub/i) uzyskanie innego obywatelstwa.

Z wyjątkiem pierwszych grup postaw mówimy o bardzo niewielkich zbiorach osób. Jest to zrozumiałe, zdecydowanie łatwiej jest wyrazić na coś „milczącą zgodę” niż zaangażować swój czas, a często również pieniądze i zdrowie w niepewne działania. Szczególnie wówczas, gdy ich realizacja może stanowić zagrożenie dla własnego życia. Biorąc pod uwagę ogólną liczbę polskich organizacji na Ukrainie (kilkaset), polskich redakcji oraz osób polskiego pochodzenia, które zdecydowały się na spełnienie swojego „obywatelskiego obowiązku” i zdecydowały się na włączenie do walki, otrzymamy maksymalnie kilka tysięcy osób. W rzeczywistości to ta część diaspory polskiej nad Dnieprem odpowiada za zróżnicowanie postaw społecznych środowiska polskiego w okresie ATO. W tym przypadku nie jest to niczym dziwnym, taka sytuacja jest cechą charakterystyczną dla współczesnych masowych społeczeństw kierowanych i animowanych do działania przez elity polityczne, społeczne, gospodarcze itp.

Schemat 4. Postawy mniejszości polskiej na Ukrainie wobec ATO (2014–2018)

Źródło: opracowanie własne.

Andrzej Bonusiak

Poles in Poland and Ukraine in the face of the anti-terrorist operation (2014–2018)

The purpose of these considerations is to confront the findings proposed by Cz. Madajczyk and W. Bonusiak concerning the stratification of social attitudes in the conditions of war and occupation, with the realities of the conflict of 2014–2018. The aim of the research is to determine whether the concept of social behavior under the conditions of World War II developed by both professors can be used to interpret social attitudes in the contemporary armed conflict of a hybrid nature.

The conducted considerations allowed for the conclusion that it is not possible to directly use above mentioned concepts to describe the situation in the analyzed conflict. However, they can serve as the basis for in-depth comparisons. In the conditions of an undeclared hybrid war, it is impossible to determine what was the formal legal, actual status between the „rebel republics of the DPR and LPR” and Kiev and Moscow. No wonder then that the assessment of social attitudes is all the more complicated and ambiguous.